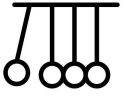

Uluslararası Hukukta Montevideo Kriterleri ve Teorileri

LAW

ELAY DERİN ULAŞ

Özet

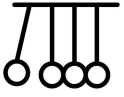
Devlet, uluslararası hukukun en temel öznesidir ve hak, yetki ile sorumluluk sahibi olabilen tek yapıdır. Devletin tanımını ilk kez sistematik olarak 1933 Montevideo Sözleşmesi ile yapılmış ve dört temel unsur belirlenmiştir: sürekli nüfus, belirli topraklar, etkin hükümet ve bağımsız dış ilişkiler yürütme kapasitesi. Bu unsurlar, uluslararası hukukta “devlet olmanın asgari koşulları” olarak kabul edilir. Ancak sadece bu kriterleri taşımak, her zaman uluslararası alanda devlet olarak tanınmak için yeterli değildir. Bu noktada deklaratif teori ve konstitütif teori devreye girer. Deklaratif teoriye göre bir topluluk kriterleri sağladığında devlettir; tanınma şart değildir. Konstitütif teori ise devlet olmanın, diğer devletler tarafından tanımayla tamamlandığını savunur. Günümüzde bu iki görüş birleştirilerek; varlık açısından deklaratif, etkinlik açısından da konstitütif bir anlayış benimsenmiştir. Montevideo kriterleri modern dünyada hala geçerliliğini korumak ile beraber tanınma, meşruiyet, insan haklarına saygı ve demokratik yönetim gibi unsurlar da devlet olmanın güncel ölçütleri haline gelmiştir.

Devletin Uluslararası Hukukta Tanımı

Devlet, uluslararası en temel tarafıdır. Yani uluslararası hak ve yükümlülöklere sahip olabilen, anlaşmalar yapabilen diplomatik ilişkiler kurabilen asıl varlıktır. Uluslararası hukukta “devlet” için tek bir tanım üzerinden tam bir anlamı yoktur. Fakat genel kabul gören tanım 1933 Montevideo antlaşmasında dört kriter ile yapılır.

Kalıcı bir halkın olması, üzerinde egemenlik kurulan coğrafi alan olması, ölköe üzerinde etkin otorite kuran bir siyasi organizasyon olması ve bağımsız dış otorite yürütme kapasitesinin olması kriterleri kısaca uluslararası hukukta “devlet” in tanımıdır.

Tabiki de “devlet” in tanımı sadece bununla kısıtlı değildir. Egemenlik, meşruiyet, tanınma gibi faktörler de devlet olmanın belirleyicileridir. Özellikle egemenlik kavramı devletin hem iç hemde dış bağımsızlığını temsil eder. İç egemenlik, devletin kendi sınırları içinde içindeki en üstün otorite olmasını sağlar. Dış egemenlik ise başka hiçbir devletin veya uluslararası örgütün onun üzerinden yetki iddia edememesini ifade eder.

Hukuki kişilik olarak devlet, uluslararası hukukta tüzük kişiliğe sahiptir. Bu devletin uluslararası anlaşmalara taraf olabilmesi, uluslararası örgütlere üye olabilmesi, sorumluluk taşıyabilmesi anlamına gelir. Bir devlet Montevideo kriterlerini taşısa bile, diğer devletler onu tanımıyorsa hukuki kişiliğin pratik kullanımı sınırlı olabilir.

Örnek olarak, Tayvan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bazı devletlerce tanınmadığı için uluslararası hukukta sınırlı düzeyde işlem yapabiliyor. Bunlardan anlıyoruz ki devletin hukuki kişiliği onun uluslararası meselelerde aktif bir konumda olmasını sağlar. Böylelikle devlet uluslararası meselelerde hak iddia eder, yükümlülük altına girer ve uluslararası düzenin bir parçası olur. Hukuki kişiliği olmayan bir devlet ise uluslararası alanda kısıtlı haklara sahiptir.

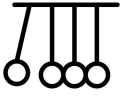
Montevideo Sözleşmesi (1933)

Montevideo sözleşmesi, Pan-Amerikan konferansı sırasında kabul edilmiştir. Özellikle Latin Amerika devletlerinin bağımsızlığını ve egemen eşitliğini güvence altına almak amacıyla hazırlanmıştır. Montevideo Sözleşmesinin temel amacı, uluslararası sistemde bir birimin “devlet” olarak tanımlanabilmesi için gereken asgari koşulları tanımlamaktır. Böylelikle hangi devletlerin uluslararası hukukta hak ve yükümlülük sahibi olabileceği belirlenmiştir. Ayriyetten bu sözleşme, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmama ilkesini de güçlendirmiştir.

Montevideo sözleşmesinin 1. maddesi, devlet olmanın kriterlerini açık biçimde tanımlar. Bu maddeye göre devlet sayılabilmesi için dört unsurun bulunması gerekir. Bu unsurlar; sürekli bir nüfus, belirli bir toprak parçası, hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurma yeteneğidir. Bu dört unsur, hala uluslararası hukukta devlet olmanın temel ölçütleri olarak kabul edilir.

Sözleşmenin diğer önemli maddelerine bakmamız gerekirse, 3. maddesinde “bir devletin varlığı, diğer devletler tarafından tanınıp tanınmamasından bağımsızdır.” ifadesi geçmektedir. Bu madde Deklaratif teoriyi oluşturur. Özetle bir devlet, Montevideo kriterlerini sağlıyorsa tanınmasa bile “devlet” sayılır.

Montevideo sözleşmesi bölgesel bir anlaşma olmasına rağmen, içeriği uluslararası teamül hukuku haline gelmiştir. Yani bugün Montevideo ya taraf olmayan ülkeler bile bu kriterleri genel hukuk ilkesi olarak kabul eder. Özellikle Birleşmiş milletler, Montevideo kriterlerini

fiilen esas almıştır. Genel olarak baktığımız zaman Montevideo sözleşmesi önemlidir çünkü devletin uluslararası hukukta ilk defa sistematik biçimde tanımlanan belgedir. Devlet olmanın hukuki ölçüleri belirlenmiştir. Devletlerin eşitlik ve bağımsızlık ilkelerini vurgulayarak Birleşmiş Milletler sisteminin temelini oluşturmuştur.

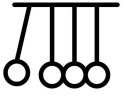
Günümüzde yeni oluşan veya tartışmalı bölgelerde Montevideo kriterleri hala temel referans noktasındadır. Fakat modern uluslararası ilişkilerde bu kriterler tek başına yeterli görülmez. Çünkü siyasi tanınma, meşruiyet ve uluslararası örgüt üyeliği gibi unsurlarda önem kazanmıştır. Yani bir devlet hukuken Montevideo kriterlerini sağlasada, siyasi tanınma olmadan uluslararası sistemde tam olarak yer alamaz.

Montevideo Sözleşmesi, devlet kavramını dört temel unsurla tanımlayarak uluslararası hukukta devlet olmanın standart çerçevesini oluşturmuştur. Bugün hala devletlerin doğuşu, tanınması veya tartışmalı statüler değerlendirilirken bu kriterler esas alınır. Ancak günümüzün uluslararası düzeninde Montevideo kriterleri yanında tanınma, etkin yönetim, insan haklarına saygı ve demokratik meşruiyet gibi unsurlarda giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Montevideo Kriterleri

Montevideo kriterleri, Montevideo sözleşmesinin 1. Maddesinde yer alan dört temel şarttır. Bu kriterler, uluslararası hukukta bir birimin “devlet” olarak kabul edilebilmesi için gereken asgari unsurları tanımlar. Sözleşmenin bu maddesi, devletin hem hukuki varlığını hem de uluslararası alanda tanınma koşullarını belirleyen en temel çerçevedir.

Bu kriterlerden ilki sürekli nüfustur. Bu yüzden devletin varlığının için kalıcı bir halka sahip olması gerekir. Burda nüfus sayısı önemli değildir önemli olan sürekliliğidir. Bu topluluk, devletin otoritesine bağlı olmalı ve onun egemenliği altında yaşamalı. Bu duruma örnek vermemiz gerekirse; Vatikan’ın nüfusu çok az olmasına rağmen sürekli bir halk unsurunu taşıdığı için devlet sayılır. Nüfusun bu kadar önemli olmasının sebebi aslında, devletin iç yapısını temsil etmesi ve egemenliğin kime uygulanacağını göstermesidir çünkü devletin egemenliği bu topluluk üzerinden yürütülür. İkinci kriter ise belirli bir toprak parçasının olması gerekir çünkü toprak devletin manevi varlık unsurudur. Bu alan üzerinde sürekli kontrol olması yeterlidir sınırlarının kesin çizilmiş olması gerekmez. Ayriyetten, herhangi bir sınır anlaşmazlığı bu unsuru ortadan kaldırmaz. Örnek olarak, İsrail’in bazı bölgeleri

üzerindeki sınır ihtilaflarına rağmen uluslararası toplum tarafından devlet olarak tanınması, sınırların tam belli olmamasının kanıtıdır.

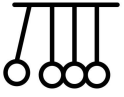
Üçüncü kriter, siyasi otoritenin olmasıdır ve bu otoritenin etkin olması gerekir. Bu devletin örgütlü yapısını temsil eder. Hükümetin demokratik ve ya otoriter olması devlet sayılmasını etkilemez. Rejim değişse bile devletim varlığı sona ermez sadece hükümet şekli değişir. Yine örnek vermemiz gerekirse, iç savaş yaşayan bir ülkede birden fazla otorite olabilir, ama uluslararası toplum genellikle fiilen ülkeyi yöneten tarafı hükümet olarak kabul eder. Son olarak dördüncü kriter ise devletin bağımsız dış politika yürütebilme kapasitesinin olmasıdır. Bu devletin uluslararası bağımsızlığını ifade eder ve başka bir devletin egemenliği altında bulunan bir bölge bu kriterlere sahip olamaz. Bu duruma örnek vermemiz gerekirse, Tayvan fiilen bağımsız bir yönetim sergilese de birçok ülke tarafından tanınmadığı için uluslararası örgütlerle tam ilişkiler kuramamakta ve bu kriteri sınırlı şekilde karşılamaktadır.

Bu dört unsur, devlet olmanın asgari koşulları olarak kabul edilir ve kriterler devletin fiili varlığına dayanır siyasi tanınmaya bağlı değildir. Bu nedenle bir topluluk Montevideo kriterlerini sağlasa bile, siyasi tanınma olmadan tam anlamıyla uluslararası hukukta yer bulamayabilir. Montevideo kriterleri, uluslararası hukukta devlet olmanın nesnel ve evrensel ölçütlerini belirlemiştir. Her ne kadar zamanla uluslararası ilişkiler karmaşıklaşmış olsa da, bu dört unsur hala devletin varlığını tanımanın temel dayanağıdır.

Devlet Teorileri

Bir topluluk Montevideo kriterlerini sağlasa bile bu durum her zaman uluslararası toplum tarafından devlet olarak kabul edilmesi anlamına gelmez. Bu noktada ise devreye Devlet Teorileri girer. Bu teoriler bir varlığın devlet olarak kabul edilmesinin hukuki mi yada siyasi mi bir süreç olduğunu açıklar. Temel olarak iki ana teori vardır. Deklaratif teori ve Konstitütif teori olarak ikiye ayrılırlar.

Deklaratif Teori ye göre, bir varlık Montevideo kriterlerini sağlıyorsa zaten devlettir. Diğer devletlerin onu tanıyıp tanınaması onun devlet olma durumunu etkilemez. Hukuki sonucu ise devletin diğerleri tanımasa bile uluslararası hukuk kişiliğine sahiptir ve egemenlik haklarını kullanabilmesidir. Örnek olarak, Kosovayı pek çok ülke tanımasa da kendi topraklarında

etkin otoriteye sahiptir. Bir diğerk örnek ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Montevideo kriterlerini fiilen sağlasada geniş uluslararası tanınma olmadığı için bazı devletlerce “devlet” olarak kabul edilmez. Genel olarak bakınca Deklaratif teori uluslararası hukuku nesnel hale getirir.

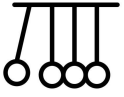
Konstitütif Teoriye göre ise bir topluluğun devlet olabilmesi için diğerk devletler tarafından tanınması gerekir. Çünkü bu görüşe göre devlet olma hukuki bir süreçtir ve tanıma olmadan tam olarak tamamlanmaz. Bu yüzden tanınmayan bir varlık uluslararası hukukta tam kişiliğe sahip değildir. Tanıma sayesinde devlet, uluslararası toplumun bir üyesi haline gelir. Örnek olarak ise, Güney Sudan 2011'de bağımsızlığını ilan ettikten sonra BM üyeleri tarafından tanınarak devlet statüsü kazandı. Bir diğerk örnek ise Tayvan Montevideo kriterlerini karşılada da Çin'in baskısı nedeniyle pek çok ülke tarafından tanınmamaktadır. Bu yüzden uluslararası örgütlerde tam üye olmamaktadır.

Günümüzde ise birçok hukukçu bu iki teoriyi birleştiren bir yaklaşımı benimsemektedir. Bir varlık, Montevideo kriterlerini sağladığında fiilen devlettir. Ancak tanınma, onun uluslararası sistemde etkin şekilde yer almasını sağlar. Bu yüzden de modern hukukta devletin varlığı deklaratif, ama uluslararası etkinliği konstitütif olarak yorumlanır.

Montevideo Kriterlerinin Günümüz Uygulamaları

Montevideo sözleşmesinde belirtilen dört kriter günümüzdede uluslararası hukukta devlet olmanın temel ölçütleri olarak kabul edilir. Ancak modern jeopolitik, teknolojik ve siyasal koşullar bu kriterlerin uygulanış biçimini önemli ölçüde değiştirmiştir.

Kalıcı nüfus kriterine günümüzde baktığımız zaman göç, mültecilik ve çifte vatandaşlık kavramları ile sınırları esnetmiştir. Örnek olarak Vatikan gibi çok küçük nüfuslu devlet veya Nauru gibi 10.000'in altında nüfusa sahip ülkeler, bu kriterin sayıdan çok süreklilik ilkesine dayandığını gösterir. Filistin örneğinde ise halkının büyük kısmı diasporada yaşasa bile “Filistin halkı” kimliği kalıcılığını koruduğu için bu kriterin karşılandığı kabul edilir. Bununla beraberde artık nüfusun coğrafi olarak sabit olması gerekmez önemli olan devletin vatandaşlık bağıyla bağlı bir topluluk üzerinde egemenlik iddia etmesidir.

İkinci olarak belirli topraklar kriterine baktığımız zaman günümüzde sınır anlaşmazlıkları bu kriterin “kesin çizgilerle belirlenmiş toprak” anlamına gelmediğini gösterir. İsrail-Filistin, Hindistan-Pakistan, Rusya-Ukrayna gibi örneklerinde bulunduğu gibi sınırları tartışmalı olan devletler hala devlet olarak kabul edilir. Ayriyetten deniz alanları, siber uzay ve uzay madenciliği gibi yeni alanlar,devletlerin egemenlik sınırlarını yeniden tartışmaya açmıştır.

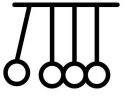
Üçüncü olarak hükümet kriteri ise “etkinlik ilkesi olarak” bilinir fakat günümüzde birçok devlet bu etkinliği farklı ölçülerde göstermektedir. Örneğin Somali, Libya veya Suriye gibi ülkelerde merkezi hükümet otoritesi zayıflamış olsada uluslararası toplum onları devlet olarak tanıma ya devam etmektedir. Bu durum daha çok devletin sürekliliği ilkesinin one çıktığını gösterir yani geçici yönetim boşlukları devletin varlığını birden ortadan kaldırmaz.

Son olarak bağımsızlık kriteri günümüzde küreselleşme ve uluslararası örgütlerin artışı ile bağımsızlık kavramı zayıflamıştır. Buna da örnek vermemiz gerekirse Avrupa Birliği üyeleri bazı dış politika ve ekonomik kararları ortak alıyor olsa da, her biri ayrı birer egemen devlet olarak kabul edilir. Başka bir örnek olarak ise Tayvan fiilen bağımsız olsa sa Çin’in baskısı nedeniyle birçok ülke ile resmi diplomatik ilişki kuramamaktadır.

Tüm bunlara baktığımız zaman Montevideo kriterleri hala devlet olmanın hukuki çekirdeğini oluşturur ancak günümüz dünyasında bu kriterler devletlerin dijital, ekonomik ve siyasi bağımlılıkları nedeniyle mutlak değil, göreceli bağımsızlık olarak uygulanır. Bu nedenle modern uluslararası hukukta “devlet olma” yalnızca bu dört unsurla değil, uluslararası tanınma,meşruiyet,halk desteği ve etkin kiplomatik katılım gibi ek faktörlere dayanmaktadır.

Sonuç

Montevideo Sözleşmesi, devlet kavramının ilk kez net biçimde tanımlayarak uluslararası hukukun temellerinden biri olmuştur. Günümüzde devletlerin doğuşu, tanınması veya meşruiyeti hala bu sözleşmedeki dört temel kriter üzerinden değerlendirilir. Ancak küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve uluslararası örgütlerin artışıyla birlikte egemenlik ve bağımsızlık kavramları esnekleşmiş, devlet olmanın sınırları yeniden şekillenmiştir. Bu nedenle artık bir topluluğun “devlet” sayılması yalnızca hukuki unsurlar değil, uluslararası tanınma, siyasi meşruiyet ve halk desteği gibi unsurlara da bağlıdır. Kısacası, Montevideo

kriterleri devlet olmanın temel çekirdeğini oluştururken günümüz dünyasında bu çekirdeğin etrafında tanınma ve meşruiyet gibi siyasi faktörler sarmalamaktadır.

Kaynakça

1. Montevideo Sözleşmesi(1933)
<https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf?>
2. Uluslararası hukukta devlet kişiliği
<https://kureansiklopedi.com/tr/detay/uluslararasi-hukukta-devlet-kisiligi?>
3. Birleşmiş Milletler-Charter of The United Nations
<https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
4. Tanınmayan veya sınırlı sayıda tanınan devletler listesi
5. https://tr.wikipedia.org/wiki/Tan%C4%B1nmayan_veya_s%C4%B1n%C4%B1rl%C4%B1_%C5%9Fekilde_tan%C4%B1nan_devletler_listesi?